

قاچاق مهاجران از منظر آموزه‌های حقوق کیفری و ارائه راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی (با تأکید بر پروتکل الحاقی علیه قاچاق مهاجران به کنوانسیون پالمو)

دکتر محمدعلی مهدوی ثابت^۱

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۹/۳/۵

چکیده

زمینه و هدف: کنوانسیون پالمو با عضویت ۱۸۹ کشور از ۱۹۳ کشور عضو سازمان ملل متحد و به عنوان یکی از کنوانسیون‌های جهان شمول، مهم‌ترین سند بین‌المللی در زمینه مقابله با قاچاق مهاجران است و ابزاری برای هماهنگی بین دولت‌ها در مقابله مؤثر با جرم قاچاق مهاجران است. از این‌رو، نویسنده در تلاش است پدیده قاچاق مهاجران از منظر آموزه‌های حقوقی با تأکید بر کنوانسیون پالمو بررسی کند.

روش: تحقیق حاضر با روش تحلیلی-توصیفی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. **یافته‌ها و نتیجه‌گیری:** ابعاد مختلف پدیده قاچاق مهاجران با تأکید بر کنوانسیون پالمو مورد بررسی قرار گرفت که براساس یافته‌های این تحقیق در اقدام مؤثر برای پیشگیری و مبارزه با قاچاق مهاجران، اتخاذ نگرش فراگیر بین‌المللی از جمله افزایش آگاهی و کاهش تقاضا برای قربانیان قاچاق می‌تواند گاه مهمی در این امر باشد، تلاش برای افزایش آگاهی به کاهش انبوه قربانیان بالقوه کمک می‌کند. همچنین، پیشگیری از قاچاق مستلزم فروپاشی شبکه‌های عامل آن، برخورد با شرایطی که آن‌ها می‌توانند در آن شکوفا شوند و حمایت از حقوق مهاجران قاچاق شده است.

کلیدواژه‌ها: کنوانسیون پالمو، قاچاق، پیشگیری اجتماعی از جرم، پروتکل الحاقی علیه قاچاق مهاجران.

۱. استادیار و مدیر گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مقدمه

قاجاق مهاجران، از جمله پدیده‌هایی است که همگام با جهانی شدن و پیشرفت فناوری، جامعه جهانی را در معرض تهدید قرار داده و واکنش‌های مختلف جهانی، منطقه‌ای و داخلی را در پی داشته است. نقض کرامت انسانی توسط قاچاقچیان و ارتباط تنگاتنگ قاجاق مهاجران با دیگر جرائم سازمان یافته، مانند پولشویی و رشاء و ارتشاء که موجب به خطر افتادن نظم و امنیت و ثبات جوامع می‌شود، لزوم مبارزه همه‌جانبه با این پدیده خطرناک و پیشگیری از آن را آشکار می‌کند. ایران نیز همانند بسیاری از کشورها از تیررس قاچاقچیان مهاجران در امان نمانده است و به دلیل موقعیت جغرافیایی خود به عنوان یکی از کشورهای مبدأ، ترانزیت و مقصد قاجاق مهاجران محسوب می‌شود.^۱ علی‌رغم اقدامات ویژه‌ای که برای مبارزه با این جرم در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای از یک طرف و حقوق داخلی کشورها از طرف دیگر صورت گرفته، در حقوق ایران تدابیر مناسبی برای مبارزه با این پدیده اندیشیده نشده است. کنوانسیون پالمو به همراه خود ۳ پروتکل به عنوان متمم کنوانسیون داشته است؛ پروتکل پیشگیری، سرکوب و مجازات قاجاق اشخاص، به‌ویژه زنان و کودکان؛ پروتکل علیه قاجاق مهاجران از طریق خشکی، دریا و هوا و پروتکل علیه ساخت غیرقانونی و قاچاق اسلحه، قطعات و اجزای آن و مهمات. در این مقاله، نگارندگان با تحلیل حقوقی و پیشگیری اجتماعی از جرم قاجاق مهاجران با تأکید بر پروتکل الحاقی علیه قاجاق مهاجران، به کنوانسیون پالمو مصوب ۱۵ نوامبر ۲۰۰۰ خواهند پرداخت.

در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۴، لایحه الحاق ایران به کنوانسیون تصویب مجلس رسید و در تاریخ ۱۳۹۶/۱۲/۲۶، شورای نگهبان در جلسه‌ای این لایحه را بررسی و ایراداتی به آن وارد دانست و مجدداً در مهر ۱۳۹۷ خورشیدی، لایحه الحاق دولت ایران به کنوانسیون سازمان ملل برای

۱. براساس یافته‌های پژوهش و با مطالعه و بررسی معضل جهانی قاجاق و تأثیر شاخصه مهاجرت بر این پدیده در عرصه نظام بین‌الملل، وضعیت ارتکاب این جرم در ایران و تلاش دولت‌ها در سيطرة بین‌الملل به‌منظور توسعه و تدوین قوانین مترتب با این معضل، در قالب کنوانسیون و معاهدات بین‌المللی و همچنین، قانون‌گذاری مبتنی بر جرم‌انگاری این پدیده تاریخی در نظام‌های داخلی کشور و خصوصاً کشور ایران، حاکی از این است که قاجاق، یکی از پیچیده‌ترین و در عین حال خشن‌ترین جرائمی است که در حال حاضر در سطح جهان روی می‌دهد. این پدیده که با هدف ارتکاب اعمال غیرقانونی صورت می‌گیرد، دامن‌گیر بسیاری از کشورهای جهان شده است (افروغ و زارعی، ۱۳۹۴: ۸۶).

مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی با ۱۴۱ رأی موافق، ۴۶ رأی مخالف و ۹ رأی ممتنع از مجموع ۲۴۴ نماینده حاضر، آن را جهت تأمین نظر شورای نگهبان با افزودن یک ماده واحد اصلاح کردند. این ماده بدین شرح بود: «جمهوری اسلامی ایران نسبت به کنوانسیون حاضر از جمله مواد ۲، ۳، ۵، ۱۰ و ۲۳، آن را براساس قوانین و مقررات داخلی خود به‌ویژه اصول قانون اساسی تفسیر کرده و اجرا خواهد کرد. همچنین، در مواردی که اجرای بند یک ماده ۱۴ مستلزم مصرف خلاف شرع اموال باشد، ایران به مفاد این ماده در این خصوص متعهد نیست. سایر مواد این لایحه نیز برای تأمین نظر شورای نگهبان اصلاح شد». این لایحه در جلسه مورخ ۱۳۹۷/۰۷/۱۸ شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نتیجه آن به این صورت اعلام شد: با عنایت به عدم اعمال نظرات مجمع تشخیص مصلحت نظام مبنی بر مغایرت برخی مواد مصوبه با سیاست‌های کلی نظام کماکان به قوت خود باقی است. بنابراین، مغایر بند ۲ اصل ۱۱۰ قانون اساسی شناخته شد. در واقع، از نظر شورای نگهبان، لایحه پالرمو به سبب مغایرت با سیاست‌های کلی نظام، مردود است. بنابراین، اگر دولت خواهان الحاق ایران به کنوانسیون پالرمو است، باید در این رابطه، لایحه جدید ارائه دهد. در حالی که نمایندگان مجلس بندهایی از لایحه اصلاح قانون مبارزه با پولشویی را نیز که از سوی شورای نگهبان رد شده بود، حذف و اصلاح کردند، اما اختلافات همچنان باقی بود. بدین ترتیب، مخالفت شورای نگهبان و پافشاری مجلس بر تأیید لایحه دولت موجب شد تا مسئله به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارجاع شود و تاکنون مسکوت مانده است.

با این اوصاف، نگارندگان در این مقاله بر مبنای پروتکل الحاقی علیه قاچاق مهاجران به کنوانسیون پالرمو در پی پاسخگویی به این سؤالات اصلی هستند که ارکان جرم قاچاق مهاجران از منظر جرم قاچاق مهاجران از منظر آموزه‌های حقوق کیفری چگونه است؟ و همچنین، چه راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی از قاچاق مهاجران وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

قدیر (۱۳۹۸) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «همکاری‌های بین‌المللی علیه جرم قاچاق مهاجران» به این نتیجه رسیده است که برای مقابله با چنین فعالیت‌های مجرمانه، همکاری جهانی

بین کشورهای مختلف ضروری است. مبارزه با این جرم بین‌المللی نیاز به یک چشم‌انداز بین‌المللی جامع دارد که زمینه را برای تولد توافق‌های منطقه‌ای و دوجانبه با هدف تقویت همکاری بین کشورها برای از بین بردن چنین فعالیت‌های جنایی فراهم کرده است. این جرم، مربوط به حمایت از حقوق مهاجران قاجاق، اعم از نهادهای بین‌المللی یا منطقه‌ای با هماهنگی آژانس‌های امنیت ملی ایالات متحده است. رسولی (۱۳۹۵) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی حقوقی - جرم‌شناختی قاجاق مهاجران در ایران با رویکردی به اسناد بین‌المللی»، به بررسی جرم‌شناختی و حقوقی قاجاق مهاجران پرداخته شده است. به این منظور، ابتدا به مهم‌ترین عواملی که باعث بروز این پدیده می‌شود مانند فقر و بیکاری، سودآوری این جرم، قوانین سخت‌گیرانه مهاجرتی و غیره توجه شده و در ادامه، به مهم‌ترین پیامدهای ناگوار انسانی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی این پدیده شوم اشاره شده است که خطرناکی این جرم را بیش از پیش آشکار می‌کند. سپس، این جرم را در حقوق داخلی ایران مورد بررسی قرار داده‌اند که مشخص شد این جرم در قوانین کیفری ما جرم‌انگاری شده است، ولی قانون مرتبط با آن به دلیل نواقص غیرقابل اغماض، بازدارندگی و کارایی لازم را ندارد.

سالاری (۱۳۹۰) در پایان‌نامه‌ای با عنوان «مهاجران در کنوانسیون پالمو و ضرورت جرم‌انگاری در حقوق ایران» به این نتیجه رسیده است که تبیین ضرورت جرم‌انگاری قاجاق مهاجران در حقوق ایران، در گرو شناخت مبانی فقهی و حقوقی آن است. البته، برای جرم‌انگاری مؤلفه‌های دیگری هم لازم است؛ یعنی مجموعه‌ای از عوامل که توجیه‌کننده ضرورت جرم‌انگاری یک رفتار به عنوان عمل مجرمانه هستند. در ارتباط با همین موضوع، توجه به تدابیر حمایتی و پیشگیرانه از جرم نیز از اهمیت وافری برخوردار است و ما را در مبارزه با جرم، جلوگیری از بزه‌دیدگی مجدد و حمایت از بزه‌دیدگان در جنبه‌های مختلف انسانی، اجتماعی، مالی و غیره توانمند می‌سازد. با عنایت به این مطالب، به نظر می‌رسد جرم‌انگاری این عمل در قالب یک ماده قانونی در حقوق داخلی در کنار سایر قوانین با الهام از کنوانسیون و پروتکل به عنوان منبعی غنی و راهنمای مناسبی برای قانونگذار داخلی، ضرورتی انکارناپذیر است. بیابانی و روغنی گلپایگانی (۱۳۸۹) نیز در مقاله‌ای با عنوان «تجارت انسان؛ همان برداری نوین جنسی» به این نتیجه رسیده است که تجارت انسان یک

عمل مجرمانه پرسود، کم‌خطر، رو به رشد و فراگیر در سطح جهانی است که توسط گروه‌های سازمان‌یافته جنایی کنترل و اداره می‌شود و احتمال شناسایی شدن و محکومیت قاچاقچیان در بسیاری از مناطق جهان بسیار اندک بوده و گاهی مواقع سطح مجازات با جرم انجام شده، مطابقت ندارد. لذا، این مقاله علاوه بر تعریف تجارت انسان، به تفاوت آن با قاچاق انسان و قاچاق مهاجران پرداخته است.

ارکان جرم قاچاق مهاجران از منظر آموزه‌های حقوق کیفری

ماده ۶ پروتکل الحاقی علیه قاچاق مهاجران به کنوانسیون پالمو مقرر می‌دارد:

۱- تمام کشورهای عضو باید تدابیر تقنینی و سایر تدابیر لازم را اتخاذ کنند تا اعمال زیر در صورتی که عمداً انجام شده باشند، عمل مجرمانه محسوب شوند:

الف) قاچاق مهاجران؛

ب) اعمالی که با قصد میسر کردن قاچاق مهاجران با استفاده از شیوه‌های زیر انجام شوند: ساختن اسناد شناسایی یا مسافرتی مجعول و تهیه، تأمین یا در اختیار داشتن اسناد شناسایی یا مسافرتی مجعول.

ج) قادر ساختن فردی که تبعه یا مقیم دائم یک کشور نیست، به ادامه دادن اقامت خود در کشور مزبور، بدون رعایت الزامات حاکم بر اقامت قانونی در آن کشور یا با استفاده از شیوه‌های مندرج در بند ب این قسمت یا هر شیوه غیرقانونی دیگر.

۲- تمامی کشورهای عضو باید تدابیر تقنینی یا سایر تدابیر لازم را اتخاذ کنند تا موارد زیر عمل مجرمانه محسوب شوند:

الف) شروع به ارتکاب جرائم مندرج در قسمت اول این ماده با رعایت مفاهیم بنیادین نظام حقوقی؛

ب) شرکت در ارتکاب جرائم مندرج در بند الف، شق (۱) بند ب و بند ج قسمت اول این ماده و شرکت در ارتکاب جرائم مندرج در شق (۲) بند ب با رعایت مفاهیم بنیادین نظام حقوقی خود؛

ج) سازمان‌دهی یا هدایت سایر اشخاص برای ارتکاب جرائم مندرج در قسمت اول ماده ۶.

۳- تمامی کشورهای عضو باید تدابیر تقنینی و سایر تدابیر لازم را اتخاذ کنند تا موارد زیر، کیفیات مشدده بند الف، شق (۱) بند ب و بند ج قسمت اول ماده ۶ محسوب شوند و شرایط زیر نیز برای جرائم مندرج در بندهای ب و ج قسمت دوم این ماده، با رعایت مفاهیم بنیادین نظام حقوقی خود، کیفیات مشدده محسوب شوند:

الف) شرایطی که جان یا امنیت مهاجران را به خطر می‌اندازند یا می‌توانند به خطر اندازند؛
ب) شرایطی که رفتار غیرانسانی یا تحقیرکننده شامل بهره‌کشی از این مهاجران را در برمی‌گیرند.

۴- هیچ موضوعی در این پروتکل مانع از این نمی‌شود که کشورهای عضو علیه شخصی که رفتار او طبق قوانین داخلی آن کشورها جرم محسوب می‌شود، تدابیر لازم را اتخاذ نکنند».

متن ماده ۶ پروتکل بیانگر این است که حوزه جرم‌انگاری در این ماده وسیع بوده و هرگونه شروع به جرم، ارتکاب جرم به صورت تام و مشارکت در جرم را در برمی‌گیرد و در قسمت سوم هم کیفیات مشدده را بیان کرده است. لذا، فقط قسمت اول، درصدد جرم‌انگاری به معنای خاص است و این مقاله هم صرفاً به تجزیه و تحلیل حقوقی همین قسمت خواهد پرداخت و قسمت‌های دیگر از جهات مختص به خود بررسی می‌شود.

بررسی قسمت اول ماده ۶: از آنجایی که قسمت اول ماده ۶ به جرم‌انگاری به معنای خاص پرداخته است، لذا، برای تحلیل حقوقی، صرفاً مطالب این قسمت مورد توجه قرار می‌گیرند.
- **رکن قانونی:** رکن قانونی جرم قاجاق مهاجران، ماده ۶ پروتکل است. منظور از عنصر

۱. رکن قانونی جدای از اصل قانونی است؛ رکن قانونی هر جرم، قاعده و حکمی است که بر حسب مورد، ممنوعیت پاره‌ای از رفتارهای انسانی و مجازات آن‌ها را بازگو می‌کند. بدین ترتیب، نباید این دو عنوان را با یکدیگر خلط کرد؛ بلکه هر یک از این دو جایگاه خاصی در حقوق کیفری دارند که جدای از دیگری است. رکن قانونی هر جرم به پیروی از اصل قانونی بودن جرم و مجازات پدیدار می‌شود. به گفته دیگر، رکن قانونی هر جرمی بهره و نتیجه اصل قانونی بودن است و به پیروی آن مقرر و پیش‌بینی می‌شود. بنابراین، رکن قانونی عبارت است از «آن مقرر (ماده یا ماده‌های) قانونی است که قانون‌گذار طی آن، دو ضابطه را برای ما بازگو کرده است: یکی «ضابطه رفتار» مبنی بر اینکه «رفتار ممنوع و قابل مجازات چه رفتاری است؟» و دیگری «ضابطه کیفر» مبنی بر اینکه «مجازات قابل اعمال نسبت به آن رفتار ممنوعه چه نوع و چه میزان مجازاتی است؟». رکن قانونی هر جرمی باید دربردارنده این دو ضابطه باشد و بدون هر یک از این‌ها، رکن قانونی ناتمام است». (منصورآبادی، ۱۳۹۴: ۲۲۸).

قانونی جرم، نص قابل استنادی است که متضمن قاعده‌ای از قواعد حقوق کیفری است. هر قاعده‌ی آمرانه حقوق کیفری شامل دو عنصر است: هنجار یعنی توصیف قانون‌گذار از عمل ممنوعه و ضمانت اجرا که شامل مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی است (اردبیلی، ۱۳۹۲: ج ۱، ۱۸۵).

با توجه به تعریفی که از عنصر قانونی بیان شد، ممکن است این شبهه ایجاد شود که چرا عنصر قانونی مندرج در این پروتکل از دو جزء هنجار و ضمانت اجرا، فاقد جزء ضمانت اجرا است؟ در پاسخ می‌توان گفت: ماده ۱ این کنوانسیون هدف از تدوین آن را، ارتقای همکاری جهت پیشگیری و مبارزه مؤثر با جرائم سازمان‌یافته فراملی بیان می‌کند و در مقام تعیین تکلیف برای کشورها نیست. همچنین، در بحث ضمانت اجرا در کشورهای مختلف با توجه به سیستم حقوقی آن‌ها، مجازات متفاوتی وجود دارد که در سیستم‌های حقوقی دیگر دیده نمی‌شود. لذا، تعیین ضمانت اجرا از سوی کنوانسیون مناسب به نظر نمی‌رسد. اقدام کنوانسیون به تعیین ضمانت اجرا برای حقوق داخلی را نیز شاید بتوان نوعی دخالت در حقوق داخلی کشورها دانست. لذا، کنوانسیون برای جلوگیری از چنین مشکلاتی، تعیین ضمانت اجرا را به نظام حقوقی هر کشور واگذار کرده است.

- رکن مادی! در این بند، به پیروی از روش برخی حقوقدانان (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۲: ۵۸-۵۹)، عنصر مادی به سه بخش تقسیم شده و براساس آن به تحلیل جرائم فوق پرداخته می‌شود.

۱- رفتار مجرمانه

رفتار مجرمانه در بند الف، عبارت است از قاچاق مهاجران. بند الف ماده ۳ پروتکل، قاچاق مهاجران را به این شکل تعریف کرده است: «فراهم کردن مقدمات ورود غیرقانونی فرد به کشوری که تبعه یا مقیم دائم آن کشور نیست، به منظور کسب منافع مالی یا سایر منافع مادی، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم» و در بند ب همان ماده، ورود غیرقانونی را به این شکل تعریف می‌کند: «عبور از مرزها بدون رعایت الزامات قانونی برای ورود مجاز به کشور

۱. رکن مادی، مجموعه‌ای از اجزا و شرط‌های مادی و بیرونی است که با وجود آن‌ها، جرم در جهان بیرون پدیدار می‌شود و به حسب نوع جرم‌ها، این اجزا و شرط‌ها متفاوت است (قیاسی، ساریخانی و خسروشاهی، ۱۳۹۱: ۱۱۰).

مقصد». مرز، حدفاصل دو کشور همجوار است که حدود جغرافیایی هر کشور را معین می‌کند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۵: ۱۸۳).

منظور از «ورود» نیز درنوردیدن مرزهای یک کشور و داخل شدن به قلمروی جغرافیایی آن است. لذا، منظور از عبور از مرز یعنی گذشتن از نقطه تعیین کننده حدود یک کشور و داخل شدن به قلمرو جغرافیایی آن. ظاهراً مقررات این قسمت از ماده ۶ قسمت اول ماده ۱۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر تناقض دارد. ماده ۱۳ مقرر می‌دارد: «هرکس حق دارد در داخل هر کشوری آزادانه عبور و مرور کند و محل اقامت خود را انتخاب کند».

در مقام رفع تناقض می‌توان گفت اعلامیه جهانی حقوق بشر در مقام بیان حقوق انسان‌ها در حالت کلی و به حکم انسان بودن است. اما این حقوق کلی و ذاتی در جهان امروز و در مقام عمل، با محدودیت‌هایی از سوی کشورهای مختلف مواجه شده است. کشورها امروزه برای حفظ حاکمیت خود، در جنبه‌های مختلف مقرراتی وضع کرده‌اند که اقتضای حاکمیت آن‌ها است و مقررات مربوط به ورود و خروج نیز از جمله این مقررات است. لذا، هرگونه ورود و خروج از خاک یک کشور برای فردی که تبعه یا مقیم دائم آن کشور نیست، بدون رعایت شرایط قانونی مربوط به ورود و خروج از آن کشور، جرم ورود غیرقانونی را که عنصر مادی این جرم است، محقق می‌کند. فراهم کردن مقدمات ورود غیرقانونی شامل طیف وسیعی از اعمال است که تعیین مصداق آن‌ها در حقوق داخلی با توجه به موقعیت جغرافیایی آن کشور است. تهیه مقدمات ورود غیرقانونی از لحاظ ماهیت رفتار مادی به صورت فعل است. در پروتکل «فراهم آوردن» تعریف نشده است. اما در حالت کلی، این رفتار به عملی که منجر به نتیجه خاص می‌شود، ارجاع داده می‌شود که در مورد قاجاق مهاجران، این نتیجه، «ورود غیرقانونی به کشوری» دیگر است.

رفتارهای مجرمانه در بند ب عبارت هستند از ساختن، تهیه، تأمین یا در اختیار داشتن اسناد شناسایی و مسافرتی مجعول. شق اول بند ب زمانی اعمال می‌شود که خود فرد اقدام به ایجاد یک سند شناسایی یا مسافرتی مجعول می‌کند و شق دوم از مواردی صحبت می‌کند که فرد خودش این اسناد را ایجاد نکرده، اما آن‌ها را تهیه یا تأمین کرده یا در اختیار دارد. توجه به افعال فوق نشان می‌دهد که این اعمال ماهیتاً قاجاق مهاجران در معنای خاص

(ورود غیرقانونی یا ادامه اقامت) نیستند، بلکه نوعی جعل اسناد است که در پروتکل، در حکم قاچاق مهاجران قرار داده شده‌اند. اما از آنجایی که این جعل اسناد ممکن است سبب سهولت انجام این جرم یا تقویت روحیه قاچاقچیان در موفقیت در اعمال مجرمانه خود شود، لذا از این لحاظ تحت عنوان جرم قاچاق مهاجران جرم‌انگاری شده است. ساختن، تهیه، تأمین یا در اختیار داشتن اسناد شناسایی و مسافرتی مجعول از لحاظ ماهیت رفتار مادی به صورت فعل می‌باشند.

رفتار مجرمانه در بند ج عبارت است از قادر ساختن فرد به اقامت یا ادامه اقامت غیرمجاز در کشوری که تبعه یا مقیم دائم آن کشور نیست. «قادر ساختن» اصطلاحی وسیع و گسترده است و هر عملی که منجر به این نتیجه شود را شامل می‌شود. قادر ساختن فرد به اقامت یا ادامه اقامت غیرمجاز از لحاظ ماهیت، رفتار مادی به صورت فعل است.

۲- شرایط و اوضاع و احوال لازم برای تحقق جرم

- بند الف: ورود باید غیرقانونی باشد؛ یعنی به صورتی باشد که شرایط قانونی در نظر گرفته شده برای آن را دارا نباشد. ورود غیرقانونی به یک کشور ممکن است در برخی کشورها جرم باشد، اما یک جرم سازمان‌یافته نیست و در قلمروی کنوانسیون و پروتکل‌های آن قرار نمی‌گیرد. اما ورود غیرقانونی یا اقامت غیرقانونی مهاجران به وسیله یک گروه مجرمانه سازمان‌یافته به عنوان یک جرم سازمان‌یافته فراملی شناخته شده است. کشوری که فرد به آن وارد می‌شود، باید کشوری باشد که فرد تبعه یا دارای مجوز اقامت دائم در آن نباشد.

هدف گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته، کسب منافع مالی یا مادی است. لذا، عمل افرادی که از مهاجران به دلایل بشردوستانه یا براساس روابط خانوادگی یا گروه‌های حمایتی مذهبی یا سازمان‌های غیردولتی حمایت می‌کنند، نباید جرم‌انگاری شود. همچنین، منظور از «تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم منافع مالی یا سایر منافع مادی» باید به‌طور گسترده تفسیر شود تا جرائمی که انگیزه غالب آن‌ها استمتاع جنسی، دریافت یا تجارت مواد مخدر، پورنوگرافی کودکان، تجارت کودکان و غیره است را شامل شود.

- بند ب: موضوع جرم اسناد شناسایی یا مسافرتی مجعول است. منظور از اسناد شناسایی، اسنادی مانند شناسنامه، کارت ملی (در نظام حقوقی ایران) یا هر سندی است که طبق قوانین یک کشور برای شناسایی هویت افراد به کار می‌رود و منظور از اسناد مسافرتی مانند گذرنامه، ویزا و غیره هر سندی است که طبق قوانین داخلی آن کشور برای ورود یا خروج از یک کشور لازم است. این اسناد باید جعلی باشند. منظور از جعلی بودن این اسناد در بند ج ماده ۳ به این صورت بیان شده است: هرگونه اسناد شناسایی یا مسافرتی که؛

- ۱- از سوی شخص یا یک سازمان، به غیر از شخص یا سازمانی که به‌طور قانونی مجاز به تهیه یا صدور این اسناد در کشور است، جعل یا تغییر داده شده باشند یا؛
- ۲- از طریق تدلیس، اظهارات دروغین، فساد، اجبار، اکراه یا هر شیوه غیرقانونی دیگر به‌طور غیر صحیح کسب یا صادر شده باشند یا؛
- ۳- از سوی شخصی غیر از دارنده قانونی آن استفاده شوند.

دو مورد اول از مصادیق بارز جعلی بودن هستند، اما مورد سوم را نمی‌توان جعلی بودن سند دانست، بلکه نوعی استفاده غیرمجاز از یک سند است که در پروتکل خواسته شده برای جلوگیری از هرگونه سوءاستفاده، این مورد را می‌توان جزء اسناد مجعول به حساب آورد. بحث تعدد جرم نیز در اینجا قابل طرح است. اگر فردی این سند را ساخت و آن را در اختیار داشت یا دیگر افعال، از مصادیق تعدد است که هر کشور طبق قواعد نظام حقوقی خود، با آن برخورد می‌کند.

- بند ج: همان‌گونه که قبلاً هم بیان شد، باید فرد موضوع این جرم تبعه یا مقیم دائم کشوری که می‌خواهد به آن وارد شود، نباشد. ادامه اقامت او در کشور مقصد باید بدون رعایت الزامات قانونی حاکم بر اقامت قانونی در آن کشور باشد. قادر ساختن فرد به ادامه اقامت ممکن است با شیوه‌های مندرج در بند ب صورت گیرد و یا به هر شیوه غیرقانونی دیگری. لذا، شیوه‌های مندرج در بند ب خصوصیت ندارند و اگر ذکر نمی‌شدند، خللی به ماده وارد نمی‌شد. از طرفی، مکان ارتکاب جرم هر جایی می‌تواند باشد غیر از کشوری که فرد تبعه یا مقیم دائم آن است.

۳- نتیجه حاصل از جرم

- بند الف: تهیه مقدمات ورود غیرقانونی، عبارتی کلی است که مصادیق آن متفاوت است. لذا باید با توجه به مصادیق می‌توان معین کرد که آیا شروع به جرم در مورد آن‌ها مطرح است یا نه.

- بند ب: ایجاد، تهیه، تأمین و در اختیار داشتن اسناد شناسایی و مسافرتی مجعول جرمی مطلق است که به محض ایجاد سند، تهیه، تأمین یا در اختیار گرفتن آن، جرم محقق می‌شود و استفاده از آن نیاز نیست.

- بند ج: قادر ساختن فرد به ادامه اقامت غیرمجاز در کشوری که تبعه یا مقیم دائم آن کشور نیست، از لحاظ نتیجه رفتار مادی، جرمی مقید به نتیجه است؛ یعنی باید ادامه اقامت تحقق یابد.

- رکن معنوی^۱: رکن معنوی منعکس‌کننده حالت ذهنی متهم به ارتکاب جرم است. عنصر معنوی در جرائم به دو شکل عمد و خطای کیفری است (اردبیلی، ۱۳۹۲: ج ۱، ۳۳۶). آنچه در اینجا مورد بحث است، بحث عمد است. عنصر معنوی در شکل عمد دارای اجزایی است که عبارت‌اند از: علم که بر دو قسم است؛ علم به حکم (که در جزئیات مفروض است) و علم به موضوع. عدم علم به موضوع از علل رافع مسئولیت کیفری است؛ سوءنیت زمانی محقق می‌شود که فرد عالم باشد، یعنی خواست انجام رفتار مجرمانه را با علم به حکم و موضوع و سایر شرایط آن داشته است. سوءنیت یا عام است یا خاص؛ سوءنیت عام همان خواست انجام رفتار مجرمانه است و سوءنیت خاص همان خواست تحقق نتیجه در جرائم مقید به نتیجه است؛ انگیزه یعنی همان محرک رفتار مجرمانه که اصولاً در تحقق جرم دخالتی ندارد، مگر در مواردی که قانون‌گذار تصریح کرده است. در ابتدای ماده ۶ آمده است: «... اعمال زیر در صورتی که عمداً انجام شده باشند، عمل مجرمانه محسوب می‌شوند». لذا، جرائم مندرج در بندهای الف، ب و ج قسمت اول ماده ۶ باید عمداً انجام شوند؛ یعنی توأم با سوءنیت و انگیزه باشند که در تعریف قاچاق مهاجران و بند الف ماده ۲ کنوانسیون که در تعریف گروه مجرمانه سازمان یافته به این شکل بیان شده

۱. رکن معنوی/روانی جرم، آن فعل و انفعال درونی و روانی مرتکب حین یا پیش از ارتکاب جرم است که نشانگر پیوند و رابطه ویژه فکری او در مخالفت با مقررات کیفری و قانون‌گذار است. (قیاسی، ساریخانی و خسروشاهی، ۱۳۹۱، ج ۲: ۲۰۲).

است: «به منظور تحصیل منافع مالی یا سایر منافع مادی به طور مستقیم یا غیرمستقیم»، باید در تمام اشکال قاچاق مهاجران باشد. اگرچه در بند ب، انگیزه را «میسر کردن قاچاق مهاجران» دانسته، اما انگیزه غیرمستقیم آن‌ها همان کسب منافع مالی و مادی است و در بند ج هم انگیزه ذکر نشده است، اما با توجه به مواد فوق برای تحقق همه این جرائم، انگیزه کسب منافع مالی یا سایر منافع مادی لازم است.

بررسی قسمت دوم ماده ۶: تمامی کشورهای عضو باید تدابیر تقنینی و سایر تدابیر لازم را اتخاذ کنند تا موارد زیر عمل مجرمانه محسوب شوند:

الف) شروع به ارتکاب جرائم مندرج در بند ۱ این ماده با رعایت مفاهیم بنیادین نظام حقوقی خود؛

ب) مشارکت در ارتکاب جرائم مندرج در بند الف، شق (۱) بند ب و بند ج، مشارکت در ارتکاب جرائم مندرج در شق (۲) بند ب با رعایت مفاهیم بنیادین نظام حقوقی خود؛ ج) سازماندهی یا هدایت سایر اشخاص برای ارتکاب جرائم مندرج در قسمت ۱ ماده ۶. در بند الف قسمت دوم ماده ۶، بحث شروع به جرم مطرح شده است؛ یعنی شروع به ارتکاب جرائم مندرج در بندهای الف، ب و ج قسمت اول ماده و از کشورها خواسته شده تا آن را بر طبق نظام حقوقی خود جرم‌انگاری کنند. لذا، جرائم مطروحه به شرح زیر می‌باشند: شروع به تهیه مقدمات ورود غیرقانونی؛ شروع به ایجاد، تهیه، تأمین و در اختیار داشتن اسناد شناسایی و مسافرتی مجعول و شروع به قادر ساختن فرد به اقامت یا ادامه اقامت غیرمجاز در کشوری که تبعه یا مقیم دائم آن کشور نیست.

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که در کدام یک از بندهای بالا بحث شروع به جرم مطرح است؟ در مورد بند ۳ که یقیناً این امر اتفاق می‌افتد؛ زیرا از جرائم مقید به نتیجه است و از زمانی که فرد شروع به انجام عنصر مادی می‌کند تا زمان تحقق نتیجه، شروع به جرم محقق است. اما در مورد بند اول که عبارت است از فراهم کردن مقدمات ورود غیرقانونی چون عبارتی کلی است و مصادیق آن متفاوت است. لذا باید با توجه به مصادیق آن معین کرد که آیا شروع به جرم در مورد آن‌ها مطرح است یا نه. اما در مورد بند دوم تحقق شروع به جرم در مورد آن‌ها غیرممکن است؛ زیرا جرائم مطلق هستند.

در بند ب قسمت دوم ماده ۶، بحث مشارکت در ارتکاب جرائم مندرج در بند الف، شق (۱) بند ب و بند ج و مشارکت در ارتکاب جرائم مندرج در شق (۲) بند ب قسمت اول ماده ۶ با رعایت مفاهیم بنیادین نظام حقوقی خود مطرح است.

از معاونت در جرم این ماده صحبتی نشده است، اما در قسمت اول ماده ۵ کنوانسیون، تمامی اشکال معاونت به‌طور کامل به این شکل جرم‌انگاری شده‌اند:

ماده ۵: تمامی کشورهای عضو باید تدابیر قانونی و سایر تدابیر لازم را اتخاذ کنند تا موارد زیر در صورتی که عمداً انجام شوند، عمل مجرمانه محسوب شوند:

الف) یک یا هر دو مورد زیر به عنوان عمل مجرمانه، به غیر از مواردی که اقدام به ارتکاب یا تکمیل یک فعالیت مجرمانه هستند: توافق با یک یا چند نفر برای ارتکاب جرم شدید به منظوری که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با کسب منافع مالی یا سایر منافع مادی مربوط است و در مواردی که قوانین داخلی مقرر کرده است، مربوط به عملی باشد که از سوی یکی از شرکت‌کنندگان در جهت پیشبرد آن توافق انجام شده یا به یک گروه مجرمانه سازمان یافته مربوط است؛

ب) سازمان‌دهی، حمایت، همدستی، معاونت، تسهیل یا مشاوره در ارتکاب جرم شدید مربوط به یک گروه مجرمانه سازمان یافته.

لذا، مشاهده می‌شود در بند ب این ماده، اشکال مختلف معاونت به خوبی جرم‌انگاری شده است و در شق (۱) هم اعمالی که ماهیتاً معاونت هستند را جرم مستقل قرار داده است.

بند ج قسمت دوم این ماده، بحث سرکردگی و هدایت سایر اشخاص برای ارتکاب جرائم مندرج در سه بند قسمت اول را بیان کرده است. همان‌گونه که از معنی سازماندهی و هدایت برمی‌آید، منظور افرادی هستند که ریاست آن مجموعه را بر عهده دارند و به زیردستان خود دستور می‌دهند و هدف از جرم‌انگاری، این است افرادی که خودشان رأساً به این امر اقدام نمی‌کنند، بلکه وظیفه هدایت را بر عهده دارند، از زیر بار مسئولیت شانه خالی نکنند و صرفاً افرادی که عنصر مادی این جرائم را انجام می‌دهند، محاکمه و مجازات نشوند.

ماده ۶، تمام افراد درگیر در فرآیند قاچاق مهاجران را به‌صورت زنجیروار جرم‌انگاری کرده تا حتی کسانی که کوچک‌ترین نقشی در ارتکاب این اعمال دارند، نتوانند به بهانه‌ای از زیر

بار مسئولیت شانه خالی کنند؛ از فردی که سند را می‌سازد تا فردی که آن را تهیه کرده و در اختیار می‌گیرد و غیره.

بررسی قسمت سوم ماده ۶: تمامی کشورهای عضو باید تدابیر تقنینی و سایر تدابیر لازم را اتخاذ کنند تا موارد زیر جزء کیفیات مشدده بندهای الف، شق (۱) بند ب و بند ج قسمت اول ماده ۶ و برای جرائم مندرج در بندهای ب و ج قسمت دوم این ماده با رعایت مفاهیم بنیادین نظام حقوقی خود، کیفیات مشدده محسوب شوند:

الف) شرایطی که جان یا امنیت مهاجران را به خطر می‌اندازد یا می‌تواند به خطر اندازد؛
ب) شرایطی که رفتار غیرانسانی یا تحقیرکننده شامل بهره‌برداری از این مهاجران را در برمی‌گیرند.

در قسمت سوم این ماده، صحبت از مواردی است که کیفیات مشدده جرم محسوب می‌شوند و قانون‌گذاران موظفاند شرایط خطرناک یا اهانت‌آمیز که به نوعی ناقض حقوق بشرند و کرامت انسانی را زیر سؤال می‌برند، به عنوان کیفیات مشدده جرم قاچاق مهاجران در نظر بگیرند. شرایط مشدده یا در تشدید مجازات مؤثرند یا در ماهیت جرم تغییر ایجاد می‌کنند. مثلاً در حقوق ایران وقتی جرم از حالت ساده خارج شده و به محاربه و افساد فی الارض که یک جرم حدی است، تبدیل می‌شود، به عبارتی وصف مجرمانه و طبقه جرم عوض می‌شود، مشمول کیفیات مشدده قرار می‌گیرد و به تبع آن، صلاحیت دادگاه، کیفیت تحقیقات مقدماتی، آیین دادرسی و مجازات نیز تغییر می‌یابد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱: ۷۱۹).

در فرایند قاچاق مهاجران، مرحله عبور غیرقانونی از مرز کشورهای مختلف و ورود به کشور مقصد (البته، اگر این امر اتفاق بیفتد) و حتی بعد از آن، در مواردی که مهاجر بعد از ورود استثمار می‌شود، متضمن نقض گونه‌های مختلف حقوق بشری است. قاچاق مهاجران در مواردی در بردارنده فریب، خشونت و بهره‌کشی است؛ خصوصاً زمانی که فرد قاچاق شده توانایی پرداخت بقیه هزینه سفر خود را نداشته یا در همان ابتدا با قاچاقچی برای کار کردن بابت پرداخت هزینه‌های خود، قرارداد ببندد که البته، قاچاقچی برای اینکه بتواند از این کار حداکثر استفاده را ببرد و استثمار همیشگی مهاجر را به دنبال بیاورد، به ازای هر هفته تأخیر در پرداخت هزینه کل سفر، مبلغی را به آن می‌افزاید، به طوری که به جایی می‌رسد

که آن فرد برای همیشه از پرداخت آن عاجز می‌شود و شرایط برای استثمار همیشگی از سوی قاچاقچی فراهم می‌شود.

در برخی موارد، این قاچاقچیان با افرادی که اداره رختشوی خانه‌ها، کارهای خانگی یا مکان‌هایی که در آن‌ها می‌توان از فرد به بهترین نحو بیگاری گرفت و از پرداخت حقوق آن خودداری کرد، تباری می‌کنند که این افراد را قاچاق کنند یا از فرد قاچاق شده هم در ابتدا مبلغی نمی‌گیرند، اما از او می‌خواهند که به جای هزینه‌های سفر برایشان کار کند و این به خودی خود، زمینه را برای بهره‌کشی فراهم می‌کند یا حتی فرد قاچاق شده را مجبور می‌کند که در گروه‌های مجرمانه کار کند. همچنین، حمل و نقل مهاجران که اغلب با وسایل بسیار خطرناک مانند استفاده از قایق‌های سوراخ و استفاده از کانتینرهای حامل مواد سوختی که اغلب موجب خفه شدن مهاجران می‌شود.

بررسی قسمت چهارم ماده ۶: هیچ موضوعی در این پروتکل مانع از این نمی‌شود که کشورهای عضو علیه شخصی که رفتار او طبق قوانین داخلی آن کشورها جرم محسوب می‌شود، تدابیر لازم را اتخاذ نکنند. لذا، کشوری که حریم مرزهایش با ورود غیرقانونی یک مهاجر نقض شده، حق اعمال قوانین خود را نسبت به او که رفتارش طبق قوانین داخلی آن کشور جرم محسوب می‌شود، دارد. البته، بنا بر تصریح ماده ۵ پروتکل، مهاجر در جرم قاچاق مهاجران که موضوع آن بوده، مسئولیتی ندارد؛ زیرا سیاست اصلی پروتکل جرم‌انگاری قاچاق مهاجران است، نه مهاجرت. اما این به این معنا نیست که او برای جرائمی از قبیل قاچاق دیگران و غیره تحت پیگرد قانونی قرار نمی‌گیرد. بلکه پروتکل موضعی بی‌طرفانه در قبال اینکه آیا کسانی که مهاجرت غیرقانونی کرده‌اند، باید برای جرائمی که مرتکب شده‌اند، مقصر باشند، دارد. اما مهاجر با ورود غیرقانونی به کشوری، جرم ورود غیرقانونی را محقق کرده که قاعدتاً کشورها برای آن مجازات معین کرده‌اند. این ماده در صدد است این را روشن سازد که فرد قاچاق شده نباید با ارجاع به این پروتکل، برای این واقعیت که آن‌ها موضوع قاچاق بوده‌اند، مجازات شوند. اما همان‌گونه که قبلاً بیان شد، این عدم مسئولیت صرفاً برای این جرم است و شامل سایر جرائم ارتكابی از سوی مهاجر نمی‌شود. عبارت «تدابیر لازم» در این قسمت باید گسترده تفسیر شود تا تحریم‌های کیفری و اداری را در برگیرد.

در پایان بحث تحلیل حقوقی جرم قاچاق مهاجران، صحبت از رضایت در قاچاق مهاجران در مقایسه با رضایت در جرم قاچاق انسان نیز خالی از فایده نیست. بحث رضایت در قاچاق مهاجران از دو منظر قابل بررسی است: رضایت مهاجر در فرایند قاچاق و رضایت مهاجر در جریان بعد از قاچاق و استثمار او.

در مورد قسمت دوم باید توجه داشت فرایند قاچاق مهاجران در این حالت تغییر ماهیت داده و به قاچاق انسان تبدیل می‌شود و همان مسائل مطرح در قاچاق انسان که به صراحت در بند ب ماده ۳ پروتکل قاچاق انسان به این شکل بیان شده: «رضایت قربانی قاچاق که با قصد بهره‌کشی مندرج در بند الف این ماده انجام می‌شود، در مواردی که ابزار مندرج در بند الف به کار رفته باشد، موضوعیت نخواهد داشت» در اینجا نیز مطرح می‌شود. اما در مورد رضایت مهاجر در فرایند قاچاق، باید گفت در نظام حقوقی ایران، اصل بر عدم تأثیر رضایت مجنی علیه در ماهیت جرم است. از آنجایی که جرم، عملی خلاف امنیت اجتماعی است و غرض از جرم‌نگاری آن، حفظ نظم و دفاع از منافع عمومی جامعه است و همچنین، متضرر اصلی از وقوع جرم، جامعه است، لذا رضایت مهاجر رافع مسئولیت نیست و نمی‌توان آن را از علل اباحه و مانع از اجرای مجازات به حساب آورد.

پیشگیری اجتماعی از جرم قاچاق مهاجران

پیشگیری از جرم به صورت مختلفی تقسیم می‌شود که در ادامه، به برخی از آن‌ها اشاره شده و یکی از این تقسیم‌بندی‌ها مبنای کار قرار گرفته و به توضیح جرم قاچاق مهاجران براساس آن پرداخته می‌شود.

پیشگیری از وقوع بزهکاری از جمله شاخه‌های کاربردی جرم‌شناسی است که با رویکردی کنشی-پیشینی و ماهیتی غیرقهرآمیز به دنبال کاهش یا از بین بردن عوامل فردی، محیطی و وضعی مؤثر در وقوع بزهکاری است. مطابق این تعریف، کیفر که در ذات خود واکنشی و پسینی است، از فرآیند پیشگیری خارج می‌شود.

تقسیم‌بندی دیگر که در اواخر قرن بیستم ارائه شده و مبنای تقسیم‌بندی مطالب حاضر است، پیشگیری اجتماعی و وضعی است (متولی‌زاده نائینی، ۱۳۸۶: ۱۲۷)؛ پیشگیری

اجتماعی^۱ علل و عوامل جرم‌زاعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره را مورد بررسی قرار می‌دهد و هدف از آن، جلوگیری از بروز فکر و تصمیم مجرمانه در ذهن افراد است و پیشگیری وضعی^۲ در صدد است تا با تغییر موقعیت‌ها و فرصت‌های بزهکارانه، ارتکاب جرم را دشوار یا ناممکن کرده یا در مواردی، از تحریک و ایجاد انگیزه مجرمانه جلوگیری کند (میر خلیلی، ۱۳۸۸: ۳۵).

در این قسمت، ابتدا پیشگیری اجتماعی تعریف، سپس، انواع آن بیان شده و در ادامه، جرم قاچاق مهاجران بر اساس انواع پیشگیری اجتماعی توضیح داده می‌شود.

پیشگیری اجتماعی از اقسام پیشگیری غیر کیفری و بر این فرض استوار است که وقوع بزه مرتبط با مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی و اقتصادی است که با طراحی و اجرای برنامه‌های اجتماعی مبارزه با فقر، بیکاری و غیره و همچنین، با تقویت آگاهی از رهگذر رسانه‌های گروهی، آموزشی و غیره می‌توان از آن جلوگیری کرد (جان هاورد^۳، ۱۹۹۵: ۳). در واقع، پیشگیری اجتماعی به دنبال هماهنگ‌سازی اعضای جامعه با قواعد اجتماعی به‌وسیله آموزش، تربیت، ترغیب و تنبیه از رهگذر خانه، دوستان، مدرسه، دانشگاه و غیره است تا معیار شناخت اعمال خوب و بد را به فرد القاء کرده و قدرت ارزیابی عملکرد خویش را به دست آورد (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۹۱: ۱۲۷۰-۱۲۷۱). لذا، هر برنامه‌ای که با تأثیر گذاشتن بر الگوی رفتاری و ارزش‌ها مانع ارتکاب جرم شود، از برنامه‌های پیشگیری اجتماعی محسوب می‌شود (گل‌سنگ دانیل^۴، ۱۹۹۷: ۴).

پیشگیری اجتماعی از جرم قاچاق مهاجران را به این صورت می‌توان بیان کرد: مجموعه تدابیر و اقدامات ناظر بر اجتماع و فرد که به مهار این جرم از رهگذر آموزش و تربیت یا ارتقای برنامه‌های توسعه و از بین بردن موانع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره می‌پردازد که البته، سازوکارهای اجرای این تدابیر بعداً بیان می‌شود.

1. Social Prevention
2. Situational Prevention
3. John Howard
4. Gilling Daniel

پیشگیری اجتماعی بر دو نوع است؛ پیشگیری رشدمدار^۱ که با شناسایی عوامل خطر، تقویت حمایتی و مداخله زودرس به‌ویژه در مورد اطفال و نوجوانان از ارتکاب بزهکاری پیشگیری کند و پیشگیری اجتماعی مدار^۲ در تلاش است تا با اتخاذ تدابیر و اقدامات مناسب برای از بین بردن یا کاهش عوامل جرم‌زا، بر محیط اجتماعی و عمومی اثر گذارد، مثل ایجاد مکان‌های تفریحی یا احداث فضای سبز و غیره (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱: ۵۴).

پیشگیری رشدمدار از جرم قاچاق مهاجران: هدف اصلی این پیشگیری، آموزش و تربیت خصوصاً نسبت به کودکان و نوجوانان است و تلاش بر آن است که با شناسایی عوامل خطر ساز، تقویت عوامل حمایتی و مداخله زودرس، از استقرار و تداوم رفتارهای مجرمانه به خصوص در کودکان جلوگیری و زمینه را برای جامعه‌پذیری آن‌ها فراهم سازد (نیازپور، ۱۳۸۲: ۱۳۸). عوامل حمایتی با کاستن از آسیب‌پذیری طفل، به او کمک می‌کنند تا با اختلال‌ها و دگرگونی‌ها در محیط‌های مختلف خود را به‌طور سازنده منطبق سازد؛ یعنی قدرت سازگاری و مقاومت را از طریق خانواده و مدرسه افزایش می‌دهند. ایجاد محیطی آرام و سالم در خانواده، تفاهم پدر و مادر و وجود رابطه صمیمانه بین آن‌ها، خانه را به پناهگاه عاطفی امن برای فرزندان تبدیل می‌کند و دنبال پایگاه‌های دیگر نمی‌روند (شام بیاتی، ۱۳۸۵: ۲۵۱). در مدرسه نیز وجود رابطه صمیمانه میان دانش‌آموزان و دبیران و توجه به استعداد، شخصیت و توانایی‌های آن‌ها و غیره مهم است. مداخله از طریق آموزش به خود فرد، والدین، معلمان مدارس و غیره به شکل دقت در انتخاب دوست و محیط‌هایی که به آنجا رفت‌وآمد دارند، نظارت بر معاشرت با دوستان، شرکت در فعالیت‌های تفریحی مناسب، گذراندن اوقات فراغت در مکان‌های متعارف، آموزش ارزش‌ها در مدرسه، پرهیز از رفتارهای تبعیض‌آمیز در بین دانش‌آموزان، تنبیه‌های بی‌مورد و تحقیر در حضور دیگران و غیره صورت می‌گیرد. پیشگیری رشدمدار در جرم قاچاق مهاجران هم متوجه بزه‌دیده و خانواده او و هم متوجه بزه‌کار و خانواده او است. تدابیر پیش‌گیرنده رشدمدار در خصوص قاچاق مهاجران در قالب افزایش آگاهی و آموزش انجام می‌گیرد که به تفصیل در ذیل آورده شده‌اند:

1. Developmental(Early)based Prevention
2. Community Based Prevention

- افزایش آگاهی نسبت به قاچاق مهاجران: این افزایش آگاهی که در بندهای ۱ و ۲ ماده ۱۵ پروتکل قاچاق مهاجران به این شکل بیان شده است: «تمامی کشورهای عضو باید تدابیر لازم را اتخاذ کنند تا برنامه‌های اطلاع‌رسانی لازم جهت افزایش آگاهی عموم دربارهٔ اینکه اعمال مندرج در ماده ۶ این پروتکل فعالیت‌های مجرمانه‌ای هستند که گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته با هدف کسب سود مرتکب می‌شوند و خطرات شدیدی را برای مهاجران در پی دارند، ارائه یا تقویت کنند و در بند دوم، همکاری کشورهای عضو با یکدیگر در زمینهٔ اطلاع‌رسانی عمومی با هدف پیشگیری از آن که مهاجران بالقوه، قربانی گروه‌های مجرمانهٔ سازمان‌یافته در خواست شده است»، بیشتر ناظر به بزه‌دیده و خانوادهٔ اوست.

در عصر حاضر که بزه‌دیدگی از جرائم سازمان‌یافته و از جمله جرم قاچاق مهاجران به دلیل جهانی‌شدن، از بین رفتن مرزها، پیشرفت وسایل ارتباطی و حمل‌ونقل و غیره رو به گسترش است، افزایش آگاهی در بین افراد یک جامعه از شیوع این پدیده و افزایش بزه‌دیدگان، ضروری به نظر می‌رسد؛ خصوصاً نسبت به افرادی که بنا به دلایل نامناسب اقتصادی، اجتماعی و غیره به دنبال مهاجرت و تغییر وضعیت زندگی خود هستند و به تبع هزینه‌بر بودن مهاجرت قانونی، به مهاجرت غیرقانونی روی می‌آورند و خود را در معرض بزه‌دیدگی قرار می‌دهند. لذا افزایش آگاهی به عنوان یک اصل مهم برای پیشگیری از جرم به رسمیت شناخته شده است. افزایش آگاهی و اطلاع‌رسانی عمومی می‌تواند ابتدا در قالب ایجاد کمیته‌ای در سطح ملی با مشارکت قوهٔ مقننه، قوهٔ مجریه و قوهٔ قضائیه و با دارا بودن بودجه‌ای معین برای انجام فعالیت‌هایی در این زمینه صورت گیرد. در حال حاضر، با توجه موقعیت جغرافیایی ایران و مجاورت با افغانستان، خطرات ناشی از سوءمصرف مواد مخدر و غیره، بیشتر اطلاع‌رسانی‌ها نسبت به این جرم صورت می‌گیرد و دیگر اقسام جرائم سازمان‌یافته، نادیده گرفته شده‌اند؛ در حالی که خطر این جرائم خصوصاً در مورد قاچاق انسان و قاچاق مهاجران کمتر از قاچاق مواد مخدر نیست. لذا، این امر ضرورت وجود اطلاع‌رسانی را تبیین می‌کند.

اطلاع‌رسانی می‌تواند در قالب تهیهٔ بروشورهایی در مورد این جرم که حاوی اطلاعاتی دربارهٔ تعریف این جرم، اینکه امروزه وقوع این جرائم بیشتر توسط گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته صورت می‌گیرد، افزایش آگاهی مردم نسبت به خطراتی که این نوع قاچاق برای سلامتی

و امنیت روانی افراد ایجاد می‌کند؛ از قبیل مرگ، افتادن در دست قاچاقچیان انسان، آگاه ساختن مردم از حداقل استانداردهای زندگی و سفر خود، راه فرارهای قانونی که قاچاقچیان برای فرار از مسئولیت خود پیدا می‌کنند، هدف قاچاقچیان از این گونه سفرها که اکثراً کسب منافع مالی است و شیوه‌هایی که برای رسیدن به این اهداف استفاده می‌کنند (توولکیت^۱)، انتشار آن‌ها در فضای مجازی و حقیقی، برگزاری همایش‌هایی در سطح آموزش و پرورش، آموزش عالی و حتی برای عموم مردم و تلاش برای پربار کردن و کاربردی کردن این همایش‌ها و دعوت از سوی مسئولان آگاه و محبوب، استفاده از رسانه‌های جمعی اعم از رادیو، تلویزیون، اینترنت و غیره برای آگاه کردن مردم از این همایش‌ها و ارائه نتیجه آن‌ها، همچنین تهیه فهرستی از مؤسسات کارایی معتبر و معرفی آن‌ها از طریق وبسایت وزارت کار و رفاه اجتماعی و خدماتی از این قبیل صورت می‌گیرد.

- آموزش: آموزش از سوی نهادهایی از جمله خانواده، مدرسه، گروه‌ها و انجمن‌ها مؤثر خواهد بود. این آموزش‌ها ناظر بر هر دو گروه بزه‌دیده، بزهکار و خانواده‌های آن‌هاست. موضوعی که قرار است به این افراد آموزش داده شود باید به‌طور دقیق معین شود. مهم‌ترین مسئله‌ای که در این جرائم دیده می‌شود، ضایع کردن حقوق انسان‌ها با هدف رسیدن به منابع مالی است. لذا، تعیین موضوع در این حالت عبارت است از آموزش احترام به کرامت انسانی و نفی کسب مالی از راه‌های نامشروع و غیره که باید در فرآیند رشدپذیری در خانواده به عنوان نخستین نهاد اجتماعی و سپس، در جمع دوستان و محیط‌های آموزشی همچون مدرسه و دانشگاه به فرد آموزش داده شود. هماهنگی در ارزش‌گذاری و انتقال ارزش‌ها به نسل‌های آینده اهمیت زیادی دارد و یکی از عوامل پیش‌گیرنده در فعلیت یافتن بزهکاران بالقوه است؛ زیرا اگر این امور برای کودک به درستی درونی شوند تا حدی از بزهکار شدن او در آینده جلوگیری می‌کنند. فعالیت بسیاری از سازمان‌های غیردولتی از جمله صندوق حمایت از کودکان سازمان ملل و نیز سازمان نظارت بر حقوق بشر، به ترویج ارزش‌های حقوق بشر دوستانه در عرصه بین‌المللی ناظر به این جنبه از پیشگیری است^۲

1. Toolkit

2. Poverty and Trafficking in Human Beings, 2003, p.12

با هماهنگ شدن این مؤسسات و کمک به تمامی کشور در زمینه‌های مالی، فنی، نیروی انسانی و غیره، به پیشرفت این فعالیت‌ها کمک کند. البته، بالا بردن سطح تحصیلات یک جامعه، اقدامی پیش‌گیرنده محسوب می‌شود که در اسناد بین‌الملل و خصوصاً در ماده ۲۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است. اصل ۳۰ قانون اساسی ایران نیز بر آموزش رایگان تأکید دارد که نمونه‌ای از الگوی مطلوب در این زمینه است.

رسانه‌های گروهی اعم از روزنامه، رادیو، تلویزیون و اینترنت در ارائه آموزش به افراد جامعه و فرهنگ‌پذیری آن‌ها، تأثیرگذار هستند. البته، برای اینکه آموزش به حداکثر کارایی خود برسد، بهتر است متناسب برای شرایط گروهی باشد که آموزش نسبت به آن‌ها صورت می‌گیرد. همچنین، انتخاب نوع رسانه با توجه به شرایط مخاطبان در قالب ارائه فیلم، گزارش و برنامه مستند از قاچاقچیان و گروه‌های مجرمانه سازمان یافته، شیوه‌های فعالیت، تعقیب و مجازات آن‌ها، شکنجه، آزار و اذیت و نقض انواع گوناگون حقوق بشر و نادیده گرفتن کرامت انسانی مهاجران گرفتار در دست قاچاقچیان در مسیر سفر و بعد از آن در پیشگیری نقش مؤثری دارد (توولکیت^۱، ۲۰۱۰: ۲۵). اما اگر این کار به خوبی انجام نشود، می‌تواند اثر معکوس داشته باشد؛ به این شکل که مشوق قاچاقچیان و مهاجران باشد. اگر تلاش‌های مربوط به پیشگیری با همکاری کشورهای عضو باشد، مؤثرتر خواهد بود.

پیشگیری اجتماعی مدار از جرم قاچاق مهاجران: این نوع پیشگیری با اتخاذ تدابیر و اقدامات مناسب مانند اشتغال‌زایی، ایجاد فرصت‌های برابر اقتصادی، آموزش و پرورش رایگان و غیره برای کاهش یا از بین بردن عوامل جرم‌زا از رهگذر توسعه اجتماعی اقدام می‌کند که هم در کاهش بزهکاری و هم در کاهش بزه‌دیدگی مؤثر خواهد بود. البته، قانون‌گذار ایرانی در سال ۱۳۸۱ از این مقوله دور نمانده و در یک بینش کلی نسبت به کلیه جرائم از رهگذر قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، به پیشگیری اجتماعی توجه کرده است. در این قانون، اتخاذ اقدام‌های پیش‌گیرنده در زمینه‌های اشتغال‌زایی، بهداشت و درمان، آموزش و پرورش رایگان، فقرزدایی و حمایت از زنان و کودکان بی‌سرپرست که موجب بالا رفتن سطح رفاه جامعه می‌شود، به چشم می‌خورد. بدین ترتیب، گرانیگاه این نوع پیشگیری،

توجه به عوامل محیطی مؤثر در بهبود رفاه عمومی است (نیازپور، ۱۳۸۳: ۱۳۶ - ۱۳۸).
بند ۳ ماده ۱۵ پروتکل هم مقرر می‌دارد: «کشورهای عضو باید به منظور مبارزه با علل ریشه‌ای قاچاق مهاجران مانند فقر، محرومیت و عقب‌ماندگی، به صورت مقتضی و با توجه به واقعیت‌های اقتصادی-اجتماعی مهاجرت و با تمرکز خاص بر مناطقی که از نظر اقتصادی و اجتماعی محروم هستند، برنامه‌های توسعه و همکاری در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی را ارتقاء داده و تقویت کنند».

- فقرزدایی: فقر و شرایط نامناسب اقتصادی، یکی از عوامل مؤثر در بروز انواع بزهکاری هاست. فقرزدایی به معنای «بالا بردن سطح رفاه عمومی» برای ریشه‌کن کردن بسیاری از جرائم لازم است که مبارزه با آن، برنامه‌ریزی جامع در سطح سیاست‌های کلان اقتصادی را از سوی دولت‌مردان می‌طلبد. از مصادیق رایج در بزه قاچاق مهاجران، خارج کردن یا وارد کردن بزه‌دیدگان به هدف بیگاری کشیدن از آن‌هاست که با تدابیر فقرزدایی کاهش می‌یابد.

- اشتغال‌زایی: از دیگر عواملی که سبب تمایل مهاجران به قاچاق شدن و به تبع آن، بزه‌دیدگی واقع شدن آن‌ها می‌شود، بیکاری و نیاز مبرم ایشان به اشتغال است. بسیاری از جویندگان کار به ویژه کارگران، به امید آینده بهتر یا کار مناسب‌تر با درآمد بیشتر، تمایل دارند در خارج از کشور مشغول به کار شوند. از این رو، قاچاقچیان با استفاده از این وضعیت، با وعده و فریب‌های دروغین کاربایی و اشتغال در فراسوی مرزها، آن‌را به خارج از کشور می‌برند و در شرایط نامساعد کاری در کارخانه‌ها و مزارع به کار می‌گیرند و مورد بهره‌برداری اقتصادی قرار می‌دهند. در اصل سوم و بند دوم اصل چهل و سوم از قانون اساسی ایران، به ضرورت اشتغال‌زایی به عنوان وظیفه کلی دولت نیز تأکید شده است که خود می‌تواند به طور غیرمستقیم در پیشگیری از بزه‌دیدگی افراد از قاچاق مهاجران مؤثر باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پدیده قاچاق مهاجران براساس کنوانسیون پالمو از جنبه‌های مختلف جرم‌انگاری شده است که به تفصیل به آن‌ها اشاره شد. این پدیده در قوانین کیفری ایران نیز جرم‌انگاری شده است، ولی قانون مرتبط با آن به دلیل نواقض غیرقابل اغماض، بازدارندگی و کارایی

لازم راندارد. برای مبارزه موفقیت‌آمیز با جرائم اینچنینی باید قانونی تصویب کرد که در آن راهکارهای پیشگیری برای از بین بردن عوامل ریشه‌ای این جرم، اقدامات حمایتی از بزه‌دیدگان و مجازات سرکوبگرانه و متناسب برای قاچاقچیان پیش‌بینی شده باشد و همکاری‌های بین‌المللی دولت‌ها را نیز در مبارزه مؤثر با این پدیده که جرمی سازمان‌یافته است، نباید فراموش کرد. اقدام مؤثر برای پیشگیری و مبارزه با قاچاق مهاجران نیازمند اتخاذ نگرش فراگیر بین‌المللی از جمله افزایش آگاهی و کاهش تقاضا برای قربانیان قاچاق باید باشد. تلاش برای افزایش آگاهی، به کاهش انبوه قربانیان بالقوه کمک می‌کند، اما چرخه قاچاق را بدون برخورد و رسیدگی به مسئله تقاضا نمی‌توان شکست. دلایل ریشه‌ای عرضه عواملی مانند فقر، نابرابری جنسیتی، فساد و فشار اجتماعی - اقتصادی است، اما انکار نمی‌توان کرد که تقاضا در کشورهای مقصد عاملی است که اساس سودهای کلان قاچاقچیان را تشکیل می‌دهد. پیشگیری از قاچاق مستلزم فروپاشی شبکه‌های عامل آن، برخورد با شرایطی که آن‌ها می‌توانند در آن شکوفا شوند و حمایت از حقوق مهاجران قاچاق شده است. با توجه به نگرانی‌های جامعه جهانی در خصوص گسترش روزافزون قاچاق مهاجران، به‌منظور جلوگیری از این روند نگران‌کننده، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- تصویب پروتکل علیه قاچاق مهاجران از طریق خشکی، دریا و هوا مصوب نوامبر ۲۰۰۰ که جدیدترین و کامل‌ترین سند بین‌المللی ضد قاچاق مهاجران است؛
- اطلاع‌رسانی و افزایش آگاهی‌های عمومی درباره خطرات مهاجرت‌های غیرقانونی و نامتعارف از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی؛
- برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های توجیهی برای مسئولان کشوری، کارکنان نهادهای مهاجرتی، کنسولگری‌ها، سفارتخانه‌ها و مقامات قضایی و قانون‌گذاری کشور در خصوص قاچاق مهاجران؛

منابع

منابع فارسی

- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۲). *حقوق جزای عمومی*. جلد اول. تهران: انتشارات میزان. چاپ سی و دوم.
- افروغ، عبدالمحمد و زارعی، مصطفی (۱۳۹۴). بررسی پدیده قاچاق انسان در قوانین ایران و حقوق بین‌الملل و تأثیر متقابل مهاجرت بر آن. *فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس*. دوره ۶، شماره ۲۴.
- بیابانی، غلامحسین و روغنی گلپایگانی، ابوالفضل (۱۳۸۹). تجارت انسان؛ همان برداری نوین جنسی. *فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس*. دوره ۱، شماره ۴.
- رسولی، اعظم (۱۳۹۵). *بررسی حقوقی - جرم‌شناختی قاچاق مهاجران در ایران با رویکردی به اسناد بین‌المللی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی پردیس فارابی دانشگاه تهران.
- سالاری، اطهری (۱۳۹۰). *مهاجران در کنوانسیون پالمو و ضرورت جرم‌نگاری در حقوق ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی.
- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۸۵). *بزهکاری اطفال و نوجوانان*. تهران: انتشارات مجد.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۵). *حقوق بین‌الملل عمومی*. تهران: کتابخانه گنج دانش.
- قدیر، محسن (۱۳۹۸). *همکاری‌های بین‌المللی علیه جرم قاچاق مهاجران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی جامعه‌المصطفی‌العالمیه.
- قیاسی، جلال‌الدین؛ ساریخانی، عادل و خسروشاهی، قدرت‌الله (۱۳۹۱). *حقوق جزای عمومی (اسلام و حقوق موضوعه)*. جلد دوم. شهر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. چاپ سوم.
- متولی‌زاده نائینی، نفیسه (۱۳۸۶). *پیشگیری رشدمدار (زودرس)*. *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم*. سال دوم، شماره دوم.
- منصورآبادی، عباس (۱۳۹۴). *حقوق کیفری عمومی*. جلد اول، تهران: انتشارات میزان. چاپ اول.

- میرخلیلی، سید محمود (۱۳۸۸). پیشگیری وضعی از بزهکاری با نگاهی به سیاست جنایی اسلام. تهران: انتشارات سازمان پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. چاپ اول.
- میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۲). جرائم علیه اموال. تهران: انتشارات میزان. چاپ سی و پنجم.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۱). مباحثی در علوم جنایی؛ تقریرات کارشناسی / ارشد. به کوشش شهرام ابراهیمی. دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- نیازپور، امیر حسین (۱۳۸۲). پیشگیری از بزهکاری در قانون اساسی ایران و لایحه قانون پیشگیری از وقوع جرم. مجله حقوق دادگستری. شماره ۴۵.
- نیازپور، امیر حسین (۱۳۸۳). پیشگیری از بزهکاری در حقوق ایران. مجله حقوقی دادگستری. شماره ۴۸-۴۹.

منابع انگلیسی

- Gilling, Daniel (1977). *Crime Prevention: Theory, Policy and Politics*, UCL press.
- The John Howard Society of Alberta (1995). *Crime Prevention Through Social Development; A Literature Review*.
- Toolkit to Combat Smuggling of Migrants (2010). Tool 9, Prevention of the Smuggling of Migrants, United Nations, New York.
- Poverty and Trafficking in Human Beings (2003). Text department of global department, stuart shield.